

Dinmeyen Yas, Tıkanan Adalet:

Cumartesi Anneleri, Duygusal Sürdürülebilirlik ve Duygulanımsal Tıkanma

Eren ALKAN

(Bu çalışma, Avrupa Sosyoloji Derneği (ESA) tarafından 25-28 Ağustos 2026 tarihinde Varşova Yaşam Bilimleri Üniversitesi ve Varşova Üniversitesi'nde "Demokrasileri Güçlendirmek: Toplumsal Hareket, Dayanışma ve Sürdürülebilir Gelecekler" başlığıyla düzenlenen uluslararası konferansın son gününde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.)

Adalet gelmediğinde ne olur?

Demokratik bir talebin yöneltildiği kurum, bunu çözmeı reddettiğinde, bu talebe ne olur?

Toplumsal hareketler sosyolojisinin önemli bir bölümü, uzun yıllar boyunca direniş meselesine odaklanmıştır. İnsanlar neden protesto eder? Bireysel mağduriyetleri kolektif eyleme dönüştüren nedir? Hareketler dayanışmayı nasıl üretir? Kolektif eylem hangi koşullarda başarıya ulaşır ya da başarısız olur?

Toplumsal hareket çalışmalarındaki "duygusal dönüş" ise bu alandaki bakışı önemli ölçüde değiştirmiştir. Duyguların; siyasetin dışında kalan, akıldışı ve ikincil unsurlar olmadığını; tersine, siyasal eylemin kurucu boyutlarından biri olduğunu ortaya koymuştur.

Örneğin öfke harekete geçirebilir. Korku sınırlandırabilir. Umut ayakta tutabilir. Yas ise dayanışma yaratabilir.

Fakat çok daha az sorulan başka bir soru var: Bir protesto, temel talebine ulaşmadan, onlarca yıl devam ettiğinde ne olur?

Bu yazıda, Türkiye'de 1995 yılında zorla kaybedilen insanların aileleri etrafında başlayan ve farklı dönemlerde baskı, kesintiye uğrama ve mekânsal yer değiştirmelerle karşı karşıya kalmasına rağmen onlarca yıl boyunca varlığını sürdüren Cumartesi Anneleri direniş i üzerinden bu soruya yanıt aramaya çalışacağım. Bu yanıtı da şu iddia üzerinden yürütmeye çalışacağım. Cumartesi Anneleri'nin sürekliliğini yalnızca örgütsel dayanıklılık ya da duygusal dayanışma kavramlarıyla açıklamak yeterli değil. Bunun yerine, birbiriyle bağlantılı üç kavram önereceğim: duygusal sürdürülebilirlik, duygulanımsal tıkanma ve demokratik dayanma.

Öncelikle, duygusal sürdürülebilirliği, salt aktivistlerin tükenmişlikten kaçınabilme kapasitesi olarak ele almayacağım. Cumartesi Anneleri direniş inde söz konusu olan, yas, umut, sabır, inat, ısrar ve ahlaki kararlılık gibi siyasal açıdan anlam taşıyan duygusal pratiklerin, kolektif olarak

yeniden üretilmesidir. Bu pratikler, siyasal katılımın zaman içerisinde sürdürülebilmesini sağlayacak bir yoğunlukta yeniden üretilir.

İkinci olarak, duygulanımsal tıkanma kavramını, çözüme kavuşturulmamış bir duygulanımsal talebin kamusal ve siyasal olarak canlılığını koruduğu bir durumu tanımlamak için kullanacağım. Çünkü ne kurumsal tanıma, bu talebi bir sonuca ulaştırabilmekte ne de baskı onu tamamen susturabilmektedir. Böylece talep kapanmamakta, sonuçlanmamakta ve kamusal alanda varlığını sürdürmektedir.

Üçüncü olarak, demokratik dayanma kavramını bu ilişkinin daha geniş sosyolojik sonucu olarak önereceğim. Demokratik dayanma, yurttaşların, resmî kurumlar kendilerine yöneltilen talepleri tekrar tekrar çözümsüz bıraktığında dahi, kolektif pratikler aracılığıyla demokratik talepleri hayata geçirmeye devam edebilme kapasitesidir.

Dolayısıyla benim iddiam yalnızca duyguların protestoyu sürdürdüğü değil. Uzun süreli siyasal kapanma koşullarında duygular, demokratik taleplerin kurumsal başarısızlığa rağmen hayatta kalmasını sağlayan bir altyapıya dönüşebilir. Bu nedenle Cumartesi Anneleri bize yalnızca protestoyu değil, demokrasinin kendisini de yeniden düşünme imkânı sunar.

Demokrasiyi öncelikle seçimler, temsil, kurumlar ve prosedürler üzerinden tanımlarsak, Cumartesi Anneleri direnişi bir demokratik başarısızlık örneği gibi görünebilir. Direnişin temel talebi hâlâ çözüme ulaşmamıştır çünkü. Ancak demokrasiyi aynı zamanda tanınma talebinde bulunmanın, yaşanan şiddeti hatırlamanın ve siyasal unutmaya direnmenin gündelik ve kolektif olarak örgütlenen bir pratiği olarak düşünersek, direniş karşımıza bambaşka bir biçimde çıkar. Bu durumda Cumartesi Anneleri, yalnızca çözülememiş bir adalet talebinin değil, demokratik dayanmanın da bir örneğidir.

1. Duygusal Seferberlikten Duygusal Dayanmaya

Duygular sosyolojisi ile toplumsal hareketler sosyolojisi, duyguların kolektif eylemin merkezinde olduğunu uzun zamandır ortaya koymaktadır.

Jeff Goodwin, James Jasper, Francesca Polletta, Deborah Gould, Helena Flam ve başka pek çok araştırmacının çalışmaları, rasyonel siyasal eylem ile duygusal davranış arasında kurulan eski karşıtlığı sorgulamıştır. Ancak burada yapmak istediğim kavramsal hamle, duyguyu seferberlik kaynağı olarak ele almaktan, duyguyu dayanmanın bir unsuru olarak düşünmeye geçmek.

Bu ayrım önemli. Literatürün önemli bir bölümü, duygusal süreçlerin kolektif eylemi nasıl ortaya çıkardığını sormaktadır. Örneğin, öfke nasıl seferberliğe dönüşür? Ahlaki şok insanları nasıl harekete geçirir? Dayanışma, insanların mücadeleye bağlılığını nasıl sürdürür? Bunlar elbette önemli sorular. Ancak bu sorular, dikkatimizi daha çok harekete geçiş anlarına, yani siyasal eylemin aktivasyon anlarına yöneltir.

Oysa Cumartesi Anneleri direnişi farklı bir sorunla karşı karşıya. Harekete geçmek bir süre sonra tekrara dönüştüğünde, siyasal katılım nasıl hâlâ anlamlı kalabilir?

Direnişin her cumartesi yeni bir duygusal doruk yaratması gerekmiyor.

Geri dönmesi gerekiyor.

Yeniden.

Ve yeniden.

Ve yeniden.

Bu bakış, dikkatimizi duygunun yoğunluğundan sürekliliğine kaydırıyor.

Burada Sara Ahmed'in duyguları ilişkisel ve dolaşıma giren süreçler olarak ele alan yaklaşımı özellikle yararlı. Duygular yalnızca bireylerin içinde var olmaz; bedenleri geçmişlere, nesnelere, mekânlara ve diğer insanlara bağlar.

Bu yaklaşım, kaybedilen bir kişinin fotoğrafının, kırmızı bir karanfilin, belirli bir meydanın, cumartesi öğle saatinin, sessizliğin ve tekrar tekrar anlatılan tanıklıkların neden sosyolojik açıdan önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Bunlar yalnızca duyguların sembolleri değildir. Duygunun dolaşıma girdiği ve yeniden üretildiği maddi ve etkileşimsel araçlardır.

Randall Collins'in etkileşim ritüeli kuramı bu düşünceyi bir adım daha ileri götürmemizi sağlayabilir. Tekrarlanan buluşma; ortak bir dikkat, bedensel bir birlikte bulunuş, sembolik nesneler ve duygusal enerji üretir. Ancak Cumartesi Anneleri, duygusal enerji merkezli bir yorumun sınırlarını da gösterir. Bu ritüelin etkili olabilmesi için her hafta giderek daha yüksek bir duygusal yoğunluk üretmesi gerekmez. Aksine, siyasal etkisinin bir bölümü tekrarlanabilirliğinden kaynaklanır. Ritüel güçlü; çünkü yeniden gerçekleştirilebilir. Bu nedenle haftalık buluşmayı öncelikle bir duygusal doruk olarak değil, bir duygulanımsal altyapı olarak kavramsallaştırmaya çalışacağım.

Jasper'ın duyguları stratejik ve ahlaki eylemin ayrılmaz bir parçası olarak ele alan çalışmaları ile Gould'un kolektif seferberlikte duygulanımsal süreçlere ilişkin çalışmaları da duyguyu bireysel bir psikolojik değişkene indirgemekten uzaklaşmamıza yardımcı olur.

Ancak Cumartesi Anneleri bu literatürü zamansal bir soruya doğru iter. Hangi duygular siyasal zamanın içinde hayatta kalabilir?

İşte duygusal sürdürülebilirlik kavramı tam da bu noktada analitik bir araç hâline gelir.

2. Duygusal Sürdürülebilirlik: Tükenmişliğin Ötesinde

Duygusal sürdürülebilirlik, özellikle aktivizmin zaman içerisinde devam edebilmesini mümkün kılan duygusal koşulları inceleyen toplumsal hareketler literatüründe halihazırda kullanılan bir kavram. Ancak ben bu kavramı, en azından bu yazıda, aktivistlerin yalnızca duygusal olarak dayanıklı olduklarını ya da tükenmişlikten korunduklarını ileri sürmek için kullanmıyorum. Benim bu kavramla ilgili önerim daha özgül. Duygusal sürdürülebilirliği, ben, siyasal açıdan anlam taşıyan duygusal pratikleri, tırmanmayı gerektirmeden sürekliliğe izin verecek bir yoğunlukta kolektif olarak yeniden üretebilme kapasitesi olarak tanımlıyorum.

Bu tanım üç boyut içeriyor:

Birincisi, sürdürülebilirlik kolektiftir. Bu, bireysel bir psikolojik kapasite değildir. Cumartesi Anneleri yasla yalnızca özel hayatlarında, bireysel olarak "baş etmiyorlar". Yas; fotoğraflar, hikâyeler, buluşmalar, hafıza ve ortak pratikler aracılığıyla kolektif olarak örgütleniyor.

İkincisi, sürdürülebilirlik tekrara dayanır. Bir duygunun siyasal anlamını koruyabilmesi için giderek daha yoğun hâle gelmesi gerekmez. Onun siyasal gücü, kısmen tekrarlanmasından kaynaklanır.

Üçüncüsü, sürdürülebilirlik çelişkilidir. Duygusal sürdürülebilirlik, kendiliğinden demokratik bir değer değildir. Direnişin ayakta kalmasını sağlayan aynı duygusal pratikler, uzun süreli adaletsizliğin toplumsal ve siyasal olarak katlanılabilir hâle gelmesine de yol açabilir.

Burada kritik bir paradoksla karşı karşıya kalabiliriz. İnsanlar çözüme kavuşmamış bir yaşla yaşamalarını mümkün kılan pratikler geliştirdiklerinde, siyasal direniş varlığını sürdürebilir. Fakat aynı anda siyasal sistem de çözümü ertelemeye devam edebilir. Başka bir ifadeyle, direnişin sürdürülebilir olması, adaletsizliğin mutlaka çözüme kavuşacağı anlamına gelmez. Bu nedenle duygusal sürdürülebilirliği yalnızca bir “dayanıklılık” hikâyesi olarak romantikleştirmemek gerekir. Duygusal sürdürülebilirlik, aynı anda hem kapanmaya karşı direnişi hem de çözümsüzlüğe uyum sağlamayı ifade edebilir.

3. Çözüm Olmadan Tekrarlamak

Cumartesi Anneleri direnişi, bilindiği üzere, Hasan Ocak’ın zorla kaybedilmesinin ardından 1995 yılında Galatasaray Meydanı’nda buluşmayla başladı. Pratikleri bilinçli olarak sade ve ölçülüydü. Her hafta yarım saatlik bir buluşma, fotoğraflar, karanfiller, sessizlik ve kaybedilen bir kişinin hikâyesinin anlatılması. Bu noktada bu pratiğin sosyolojik açıdan önemi, zamansal yapısında yatmaktadır.

Aynı yer.

Aynı gün.

Aynı saat.

Aynı fotoğraflar.

Aynı çiçekler.

Aynı talep.

Ama hiçbir zaman tamamen aynı olay değil.

Ben buna “çözüm olmadan tekrarlama” diyorum.

Her cumartesi, talep çözüme kavuşmadığı için yeniden dile getiriliyor.

Dolayısıyla tekrarın iki yönlü bir zamansal anlamı var: Aynı anda hem süreklilik hem de başarısızlığın kanıtı.

Direnişin her hafta yeniden ortaya çıkması, onun dayanma gücünün kanıtı. Ama her hafta yeniden ortaya çıkmak zorunda olması da adaletin hâlâ gelmediğinin kanıtı. Bu durum, protesto ile siyasal başarı arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmemize olanak tanıyor. Onlarca yıl devam eden bir direniş, mutlaka başarıya ulaşmış bir direniş değildir. Ama mutlaka başarısız olmuş bir direniş de değildir. Belki de karşımızda, temel talebi kurumsal olarak tıkanmış; fakat

duygulanımsal olarak canlılığını koruyan bir direniş vardır. Ben bu duruma “duygulanımsal tıkanma” adını veriyorum.

4. Yas Protestoya Dönüşmez: Tamamlanmamış Yasın Siyasileşmesi

Bu direnişin en önemli teorik sonuçlarından biri yas meselesiyle ilgili.

Cumartesi Anneleri direnişi sıklıkla, yasın protestoya dönüşmesi üzerinden yorumlanıyor. Ancak ben bu formülasyonun yetersiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu yaklaşım belirli bir sıra varsayıyor:

kayıp → yas → direniş → protesto.

Oysa ampirik bulgular çok daha karmaşık bir tablo ortaya koyuyor. Zorla kaybetme, yasın tamamlanmasının kendisini mümkün olmaktan çıkarıyor. Ortada bir beden yok. Çoğu zaman tanınmış bir ölüm de yok. Bir mezar yok. Yokluğun kesinleştiği, toplum tarafından tanınan bir an yok.

Yaptığım doktora çalışmasındaki (2022) bulgular da öznelere yas, hafıza ve kaybedilen kişinin bedeninin yokluğu arasında nasıl sürekli bağlantılar kurduğunu tekrar tekrar gösteriyor.

Dolayısıyla siyasal koşul, yas sona erdikten sonra başlamıyor. Tamamlanamayan yasın kendisi tarafından üretiliyor. Bu nedenle farklı bir formülasyon öneriyorum. Cumartesi Anneleri yası protestoya dönüştürmüyor. Tamamlanamayan yasın kendisini siyasallaştırıyor. Bu ayrım teorik açıdan önemli. Çünkü siyasal eylem başladığında yas ortadan kalkmıyor. Tam tersine, siyasal eylemin yeniden üretilmesini mümkün kılan koşullardan biri hâline geliyor. Bu nedenle kaybedilen kişinin fotoğrafı yalnızca bir anma işlevi görmüyor. Fotoğraf, hayatta olanlar, yok olan kişi ve devlet arasındaki ilişkiyi maddi olarak ayakta tutuyor. Fotoğraf adeta şunu söylüyor:

Bu kişi vardı.

Bu yokluğun bir faili var.

Bu kayıp toplumsal olarak kapanmış değil.

Böylece yas, siyasal hafızanın altyapılarından biri hâline geliyor.

5. Bir Duygulanımsal Pratik Olarak Sessizlik

İkinci önemli ampirik özellik ise sessizlik.

Cumartesi Anneleri’nin protesto biçimi, açıkça sessizlik üzerine kurulu.

Ancak buradaki sessizliği siyasal iletişimin yokluğu olarak yorumlamamak gerekir. Onu daha doğru biçimde duygulanımsal bir pratik olarak ele alabiliriz. Sessizlik, kendini tutmayı ve ölçülülüğü ifade eder. Şiddetsizliği ifade eder. Barışçıl bir protesto ile zorlayıcı müdahale arasında ahlaki bir karşıtlık yaratır. Ve protestocuların, geleneksel çatışmacı duygu repertuarını benimsemeden siyasal bir talepte bulunmasına olanak tanır. Bu, özellikle önemli. Çünkü siyaset kuramı ve toplumsal hareketler literatürü çoğu zaman sesi ayrıcalıklı bir siyasal ifade biçimi olarak ele alır.

Konuşmak.

Talep etmek.

Bağırarak.

Karşı karşıya gelmek.

Cumartesi Anneleri ise siyasal iletişimin farklı biçimlerde de işleyebileceğini gösteriyor. Sessizlik, siyasal sözün karşıtı değildir. Sessizlik, sözün siyasal biçimlerinden biridir. 600. hafta eylemlerine ilişkin materyaller bunu özellikle açık biçimde ortaya koyuyor:

“Burası bir yas yeri değil. Biz burada yas tutmuyoruz. Biz burada sesleniyoruz.”

Bu ifade önemli; çünkü buluşmanın yalnızca bir yas tutma pratiğine indirgenmesini reddediyor. Meydan, siyasal talebin dile getirildiği bir alan. Dolayısıyla sessizlik ile söz birbirinin karşıtı değil. Sessizlik, talebin kalıcı hâle gelmesini sağlayan biçimlerden biri. Devlet protestocuları susturmaya çalışabilir. Ama protestocuların sessizliği zaten örgütlenmiş durumdadır. Burada önemli bir tersine dönüş ortaya çıkıyor. Devlet sessizliği dayatabilir; fakat Cumartesi Anneleri sessizliği siyasal bir eyleme dönüştürebilir.

6. Duygulanımsal Tıkanma: Siyasal Çıkmazın, Eşikliliğin ve Beklemenin Ötesinde

Şimdi bu yazının temel teorik kavramına geliyorum.

Duygulanımsal tıkanma nedir?

Öncelikle bu kavramı, ona komşu olan birkaç kavramdan ayırmak gerekiyor. Duygulanımsal tıkanma, basitçe siyasal çıkmaz değildir. Siyasal çıkmaz, karşı karşıya gelen aktörlerin bir uzlaşmaya varamadığı durumu tanımlar. Oysa duygulanımsal tıkanma, aktörlerin simetrik olmasını ya da aralarında bir müzakere yürütülmesini gerektirmez. Burada devlet ile anneler arasındaki eşitsiz güç ilişkisi kritik önemdedir.

Duygulanımsal tıkanma, yalnızca eşiklilik de değildir. Eşiklilik, yerleşik ve tanımlı durumlar arasındaki ara hâli ifade eder. Ancak Cumartesi Anneleri’nin içinde bulunduğu durum, yalnızca iki durumun “arasında” olmak değildir. Bu, süresiz bir çözümsüzlük hâlidir. Yine yalnızca beklemekten söz etmiyoruz. Beklemek geçici olabilir. Burada ise bekleme, siyasal olarak örgütlenen ve yeniden üretilen bir hâle geliyor.

Son olarak, duygulanımsal tıkanma tamamlanmamış yasla da aynı şey değildir. Tamamlanmamış yas, bir duygulanımsal durumu tanımlar. Duygulanımsal tıkanma ise bu durumu yeniden üreten siyasal ilişkiyi tanımlar. Bu nedenle duygulanımsal tıkanmayı şöyle tanımlıyorum: “Kurumsal tanımının da baskının da bir kapanma yaratmayı başaramadığı; çözümsüz kalmış bir duygulanımsal talebin kamusal olarak canlılığını koruduğu, siyasal olarak üretilmiş bir durum.” Bu tanımın iki boyutu var: (1) Kurumsal tanımama: Talep adalet, hakikat ya da hesap verebilirlik yoluyla çözüme kavuşturulmuyor. (2) Baskıyla kapanmama: Talebi bastırmaya yönelik girişimler, onun duygusal ve siyasal anlamını ortadan kaldıramıyor. Böylece açık bir döngü ortaya çıkıyor:

Talep → tanımama → baskı → hafıza → yenilenen talep.

Döngü kapanmıyor. İşte tıkanma tam da burada. Ve bu durum “duygulanımsal”; çünkü çözümsüz kalan şey yalnızca bir politika anlaşmazlığı değil.

Yas.

Hafıza.

Yokluk.

Ahlaki yaralanma.

Tanınma.

7. Baskı ve Duygulanımsal Tıkanmanın Üretimi

Devletin direnişe yönelik müdahaleleri arasında yıllar boyunca polis şiddeti, gözaltılar ve toplanma hakkına yönelik kısıtlamalar hep yer almıştır. 2018 yılında Galatasaray Meydanı’ndaki buluşmaların yasaklanması ise özellikle önemli bir kırılma noktası olmuştur. İlk bakışta baskı, bir kapanma yaratıyor gibi görünür.

Meydan kapatılıyor.

Bedenler dağıtılıyor.

Buluşma engelleniyor.

Ama talep ortadan kalkmıyor.

Duygulanımsal tıkanma kavramının ampirik karşılığı tam da burada görünür hâle geliyor.

Baskı, direnişi basitçe sona erdirmiyor.

Aksine, direnişin hafızasına dâhil oluyor.

Yasak, hatırlanacak bir olaya dönüşüyor.

Müdahale belgeleniyor.

Belgeleme dolaşıma giriyor.

Hafıza, mücadeleyi sürdürmek için yeni bir gerekçeye dönüşüyor.

Bu, baskının direnişi otomatik olarak güçlendirdiği anlamına gelmiyor. Böyle bir iddia hem ampirik hem de teorik açıdan savunulamaz. Mesele aslında daha incelikli.

Baskı, kolektif duygulanımın yöneldiği nesneyi değiştirebilir; ancak onun altında yatan temel talebi ortadan kaldırmayabilir. Anneler artık yalnızca kaybedilenleri değil, onları hatırlama biçimlerinin bastırılmasını da hatırlayabilir. Böylece duygulanımsal alan genişler.

Devlet bir meydanı kapatabilir. Ama meydanın temsil ettiği tarihsel ilişkiyi aynı şekilde kapatamayabilir.

İşte mekânsal kapanma ile duygulanımsal kapanma arasındaki temel fark burada ortaya çıkar.

8. Sürdürülebilirliğin Karanlık Yüzü: Direniş Yaşanabilir Bir Hâle Geldiğinde

Burada duygusal sürdürülebilirliğin en rahatsız edici sonucu ile karşı karşıya kalıyoruz. Eğer duygusal pratikler, insanların çözüme kavuşmamış bir adaletsizlik koşulunda yaşamaya ve eylemeye devam edebilmesini sağlıyorsa, peki adaletsizliğin kendisine ne oluyor?

Bu soru, dayanıklılığı çok hızlı biçimde olumlamamızı engelliyor. Güncel toplumsal hareketler literatüründe dayanıklılığı kendiliğinden olumlu bir özellik olarak görme eğilimi var. Oysa dayanıklılık siyasal açıdan ikircikli olabilir. Bir topluluk adaletsizlikle yaşamayı öğrenmişse, ona karşı direnme kapasitesi de güçlenebilir. Fakat aynı topluluk, kurumsal bir değişim gerçekleşmeden adaletsizliğin içinde hayatta kalma konusunda da daha becerikli hâle gelebilir. Dolayısıyla Cumartesi Anneleri bize bir paradoks gösteriyor. Direnişin duygusal sürdürülebilirliği, adaletsizliğin siyasal sürdürülebilirliğiyle aynı anda var olabilir. Bu, direnişin adaletsizliğe neden olduğu ya da onu meşrulaştırdığı anlamına gelmez. Daha farklı bir durum söz konusu. Direniş, çözüme kavuşmamış şiddetin kamusal hafızadan silinmesini engelleyen toplumsal mekanizmalar geliştiriyor. Ancak bu mekanizmalar kalıcı oldukları için, çözümün yokluğunda kolektif yaşamın da devam etmesini mümkün kılıyorlar. Dolayısıyla duygusal sürdürülebilirliğin iki yüzü var. Bir yandan bir direniş teknolojisi. Ama aynı zamanda siyasal çözümsüzlüğe bir uyum biçimi. İşte bu nedenle duygusal sürdürülebilirliği romantikleştirmek gerekiyor. Kavramın asıl değeri, tam da bu ikili ve çelişkili niteliğinde yatıyor.

9. Garantisi Olmayan Umut

Bu ikircikli yapının merkezinde ise umut var.

Tezimde, mücadelenin neden sürdüğüne ilişkin özne anlatılarında umudun; öfke, meşruiyet duygusu, inanç ve eksiklik hissiyle birlikte işlediğini göstermiştim. Ancak burada söz konusu olan umudu iyimserlik olarak anlamamak gerekiyor. Direnişin, adaletin bir gün mutlaka gerçekleşeceğine dair herhangi bir kurumsal güvencesi yok. Dolayısıyla umut başka bir biçime dönüşüyor. Kurumsal bir çözümün yokluğunun, talebin de sona erdiği anlamına gelmesini reddetmek. Bu, garanti olmayan umut. Bu ayrım önemli. Çünkü umuda ilişkin geleneksel anlayışlar çoğu zaman gelecekte gerçekleşmesi beklenen belirli bir sonuca dayanır. Cumartesi Anneleri ise başka bir umut biçimini gösteriyor: Umut, talepte bulunmaya devam etme pratiği olabilir. Umut etmek, adaletin mutlaka geleceğine inanmak zorunda olmak değildir. Bazen umut, adalet artık mümkün değilmiş ya da önemli değilmiş gibi davranmayı reddetmektir. Böylece umut, geleceğe ilişkin bir öngörü olmaktan çıkar ve şimdiki zamanla kurulan siyasal bir ilişkiye dönüşür.

10. Duygulanımsal-Siyasal Bir Konum Olarak Annelik

Annelik, bu mücadelenin bir başka önemli boyutunu oluşturuyor. Direnişin özneleri arasında annelerin yanı sıra babalar, eşler, kardeşler, kız çocukları, oğullar ve aktivistler de bulunuyor. Hatta öznelerin kendileri de “Cumartesi İnsanları” ifadesinin mi, yoksa “zorla kaybedilenlerin yakınları” ifadesinin mi daha doğru ve kapsayıcı olduğu üzerine daha önce birçok tartışma yürüttüler. Bununla birlikte annelik, siyasal açıdan güçlü bir konum olmayı sürdürüyor.

Neden?

Çünkü annelik, kültürel olarak tanınan bir ahlaki meşruiyet taşıyor.

Ancak Cumartesi Anneleri bu meşruiyetin anlamını dönüştürüyor.

Annelik, burada yalnızca geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmek üzere seferber edilmiyor. Aksine, devlete karşı çıkılabilen bir konuma dönüşüyor.

Anne, şu soruları soran kişi hâline geliyor:

Çocuğum nerede?

Çocuğuma ne oldu?

Kim sorumlu?

Devlet neden cevap vermiyor?

Bu bağlamda temel dönüşüm tam da burada gerçekleşiyor. Annelik, ataerkil ve ev içi bir rolle sınırlı kalmak yerine, direniş, itiraz ve siyasal özneleşme ile ilişkilendiriliyor. Dolayısıyla annelik, demografik bir kategoriden çok, duygulanımsal-siyasal bir konum olarak işliyor. Bu durum feminist sosyoloji açısından özellikle önemli. Çünkü direniş siyasete katılmak için anneliği geride bırakmıyor. Annelik konumunun kendisini siyasallaştırıyor.

11. Duygusal Sürdürülebilirlikten Demokratik Dayanmaya

Artık bu üç kavramı bir araya getirebiliriz.

Duygusal sürdürülebilirlik şu soruyu sorar: Talep nasıl hayatta kalıyor? Tekrar, ritüel, hafıza, sessizlik, umut, yas, kendini sınırlama ve kolektif örgütlenme aracılığıyla.

Duygulanımsal tıkanma ise şu soruyu soruyor: Talep neden çözümsüz kalmaya devam ediyor? Çünkü kurumsal tanınma bir kapanma yaratmıyor; baskı ise talebin merkezindeki duygulanımsal ilişkiyi ortadan kaldırmıyor.

Demokratik dayanma ise şu soruyu soruyor: Bütün bunlar bize demokrasi hakkında ne söylüyor? Şunu söylüyor: Demokratik katılım, kurumsal demokrasi bir çözüm üretmekte başarısız olduğunda bile devam edebilir.

Bu, demokratik bir başarı değildir. Kurumsal kapsayıcılık değildir. Kutlanacak anlamda bir dayanıklılık da değildir.

Bu, demokratik açığın koşulları altında dayanmadır.

Bu nedenle şu tanımı öneriyorum: “Demokratik dayanma, formel kurumların siyasal talepleri çözmekte başarısız olduğu durumlarda, bu taleplerin kolektif pratikler aracılığıyla sürekli olarak yeniden hayata geçirilmesidir.” Bu yaklaşım, bizi şu ikili karşıtlığın ötesine taşımamıza imkân veriyor: demokrasi / otoriterlik.

Bunun yerine şu soruyu sorabiliriz:

Kurumlar kapandığında demokratik eylem nerede gerçekleşir?

Belki de cevap şudur:

meydanlarda,
hafızalarda,
ritüellerde,
bedenlerde,
fotoğraflarda,
sessizlikte
ve tekrarda.

12. Teorik Model

Dolayısıyla bu direniş, açık bir duygulanımsal-siyasal devre olarak modellenabilir:

Zorla kaybetme

Tamamlanmamış yas

Ritüelleşmiş hafıza

Duygusal sürdürülebilirlik

Süregelen demokratik talep

Kurumsal tanımama

Baskı / mekânsal kapanma

Duygulanımsal tıkanma

Yenilenen hafıza ve tekrar

Demokratik dayanma

Buradaki kritik nokta, bunun kapalı bir döngü olmamasıdır. Bu, açık bir döngüdür. Adalet gerçekleştiğinde döngü kapanır. Ancak adalet gelmediğinde döngü devam eder. Bu nedenle zamansal süreklilik, yalnızca direnişin bir özelliği değildir. Açıklamaya çalıştığımız olgunun kendisinin bir parçasıdır.

Sonuç: Adalet Gelmediğinde Geride Ne Kalır?

Başlarken sorduğum soruya geri dönelim.

Adalet gelmediğinde ne olur?

Cumartesi Anneleri'nin sunduğu cevap, insanların yalnızca dayanıklı hâle geldiği değildir. Bundan daha siyasal ve daha önemli bir şey gerçekleşir. Çözüme kavuşmamış yasin toplumsal olarak görünür kalmasını sağlayan kolektif pratikler geliştirirler. Tekrarı siyasal sürekliliğe dönüştürürler. Sessizliği siyasal iletişime dönüştürürler. Anneliği siyasal özneleşmeye dönüştürürler. Ve beklemeyi demokratik bir talebe dönüştürürler.

Dolayısıyla bu çalışmanın temel katkısı, kullandığımız analitik söz dağarcığını değiştirmektir: direnişten dayanmaya, tetikleyici bir duygu anlayışından duyguyu bir altyapı olarak düşünmeye, yasin bir sonlanma noktası olarak görülmesinden tamamlanmamış yasin siyasal bir koşul olarak ele almaya, demokratik katılımı kurumsal kapsayıcılıkla özdeşleştirmekten, kurumsal başarısızlık koşullarında demokratik dayanmayı düşünmeye.

Duygusal sürdürülebilirlik, talebin nasıl hayatta kaldığını açıklar.

Duygulanımsal tıkanma, talebin neden çözümsüz kaldığını açıklar.

Demokratik dayanma ise bu hayatta kalışın sosyolojik açıdan neden önemli olduğunu açıklar.

Ancak burada bir uyarı da var.

Dayanmayı romantikleştirmemeliyiz.

On yıllar boyunca direnişi sürdürebilen bir toplum, mutlaka adalet üretebilen bir toplum değildir. Hatta direnişi duygusal olarak sürdürülebilir kılan pratiklerin kendisi, insanların kurumların çözmekte başarısız olduğu bir adaletsizlikle yaşamaya devam edebilmesini mümkün kılabilir. Vakanın merkezindeki paradoks tam da budur. Direnişin sürdürülebilirliği, adaletsizliğin sürdürülebilirliğiyle aynı anda var olabilir. Cumartesi Anneleri'ni Türkiye örneğinin ötesinde sosyolojik açıdan önemli kılan da budur.

Buradan hareketle şu soruyla karşı karşıya kalırız:

Demokrasiyi yalnızca talepleri işleme kapasitesi üzerinden mi değerlendirmeliyiz, yoksa taleplerin kalıcı biçimde çözümsüz kalmasını önleme kapasitesi üzerinden de mi?

Belki de o hâlde soru yalnızca şu değildir:

Demokrasi insanların protesto etmesine izin veriyor mu?

Peki, insanlar demokratik bir talepte bulunmaya devam ettiğinde ve demokrasi bu talebe cevap vermemeye devam ettiğinde ne olur?

Cumartesi Anneleri'nin verdiđi cevap rahatsız edicidir.

Talep hayatta kalabilir.

Yas hayatta kalabilir.

Hafıza hayatta kalabilir.

Bedenler geri dönebilir.

Her cumartesi.

Adalet geldiği için değil.

Gelmediđi için.

Ve dolayısıyla,

Bir devlet bir meydanı kapatabilir. Bir buluşmayı dağıtabilir. Bir ritüeli yasaklayabilir. Ancak yalnızca kapanma yoluyla, çözüme kavuşmamış bir talebi ortadan kaldıramaz.

Demokratik dayanmanın anlamı budur.

Ve belki de buradaki en önemli ders şudur: Demokrasi yalnızca kurumların yurttaşların talepleri karşısında ne yaptığı değildir. Demokrasi, kurumlar cevap vermediğinde yurttaşların yapmaya devam ettikleridir.

Anneler her cumartesi geri dönüyor.

Ve soru hâlâ orada.